

TEXTE UND FORSCHUNGEN
ZUR BYZANTINISCH - NEUGRIECHISCHEN PHILOLOGIE

Zwanglose Beihefte zu den "BYZANTINISCH-NEUGRIECHISCHEN JAHRBÜCHERN."

Herausgegeben von Prof. Dr. NIKOS A. BÉGIS (Béης)

Nr. 14

Ο Π. ΡΟΥΣΑΝΟΣ

ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΕΡΓΑ ΑΥΤΟΥ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

ΑΘΗΝ

VERLAG DER "BYZANTINISCH-NEUGRIECHISCHEN JAHRBÜCHER."

AVEROF - STR. 16

1935

Ε.Υ.Δ. επιμ. Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

**Ι. Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ / Ο Π. ΡΟΥΣΑΝΟΣ & ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ
ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΑΥΤΟΥ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΘΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΡ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

ΤΩΙ

ΑΘΙΔΙΜΩΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΙ

ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ, ΛΟΚΡΙΔΟΣ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑΚΩΝ

ΙΑΚΩΒΩΙ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

(1860 - 1933)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἷς ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς πρώτης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑκατονταετηρίδος καὶ κατόλου τῶν σπουδαιότερων ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλλήνων λογίων ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως ὁ Παχώμιος Ῥουσάνος. Διὰ τοῦτο ἐνωρίς ἤδη ἀπὸ τοῦ Mingarelli ἐπεσπάσατο τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν, πολλῶν γραφέντων περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐξήτασε τὸν Ῥουσάνον ἀπὸ ἱστοριοφιλολογικῆς μιλῶν ἐπίψεως, ὑπολαβοῦσα δικαίως αὐτὸν ὡς σπουδαιότητα πηγῆν φιλολογικὴν, ἱστορικὴν, λαογραφικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὁ Ῥουσάνος ὁμῶς πρώτιστα πάντων ὑπῆρξε δογματικὸς καὶ πολεμικὸς θεολόγος. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς αὐτοῦ εἶνε δογματικὰ καὶ ἀντιρρητικὰ ἔργα, ἀναδεικνύοντα αὐτὸν ὡς τὸν ἀντιπροσωπευτικώτερον δογματικὸν θεολόγον τῆς εἰς δογματικὰς συγγραφὰς τόσον πτωχῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἀπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου μέχρι τῶν χρόνων Ἱερεμίου τοῦ Β', Μελετίου τοῦ Πηγᾶ καὶ τῶν τοπικῶν Συνόδων τῆς XVII ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ὡς δογματικὸς καὶ ἀντιρρητικὸς συγγραφεὺς ὁ Ῥουσάνος ἠγνοήθη σχεδὸν παντελῶς μέχρι σήμερον, τὰ δὲ δογματικὰ ἔργα αὐτοῦ εἰς χειρογράφους κώδικας κεῖνται ἀνέκδοτα ἐν ταῖς διαφόροις Βιβλιοθήκαις τῆς Βενετίας, τοῦ Μιλάνου, τοῦ Βερολίνου, τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ ἀλλαχοῦ, πλὴν ἀποσπασμάτων τινῶν πρὸς ἄλλους μᾶλλον σκοποῦς ἰδόντων τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Φρονοῦντες ὅτι ἡ δημοσίευσις αὐτῶν ἐπιβάλλεται καὶ ἀπὸ γενικωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐπίψεως καὶ εἰδικώτερον πρὸς συμ-

πλήρως τῆς δογματικῆς φιλολογίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν XVI αἰῶνα, ἐκδίδομεν ἀπὸ τῶν αὐτογράφων τοῦ Ῥουσάνου κωδίκων, τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τῆς Βενετίας, Βερολίνου, Μιλάνου καὶ Ἱεροσολύμων ἀποκειμένων, πάντα τὰ δογματικὰ καὶ ἀντιρρητικὰ ὡς καὶ τινὰ ἕτερα ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τοῦ παρόντος, προτίσσοντες ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἡμετέρας ἐρεύνας περὶ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, καὶ δὴ ἐκτενέστερον μὲν περὶ τῶν τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν μελετῶν ἡμῶν ἀποτελούντων δογματικῶν, διὰ βραχυτέρων δὲ περὶ τῶν ὑπολοίπων, ἐφ' ὅσον περὶ αὐτῶν ἱκαναὶ ἤδη ἐγένοντο μελέται, ἐγκατεσπαρμένα τῆδε κάκεισε, ἐν περιοδικοῖς ἰδίᾳ, αἱ ὁποῖαι ἔδεινὰ συγκεντρωθῶσιν ἐπὶ τὸ αὐτό, πρὸς ἐνιαίαν παράστασιν τῆς ὅλης συγγραφικῆς δράσεως τοῦ Ῥουσάνου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Φεβρουαρίου 1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελίς VII
Πίναξ τῶν περιεχομένων	» IX

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ Π. ΡΟΥΣΑΝΟΥ

I. Βιογραφία τοῦ Ῥουσάνου	» 3
II. Ἡ διὰ τῶν χειρογράφων παράδοσις τῶν συγγραμμάτων	» 14
III. Δογματικά καὶ ἀντιρρητικά συγγράμματα τοῦ Ῥουσάνου	» 24
α) Σύνταγμα ἢ λόγοι δογματικοί.	
β) Ἡ εἰς Ἄδου κάθοδος τοῦ Κυρίου, κατὰ τοῦ Μοναχοῦ Ματθαίου.	
γ) Προπρωτικὴ κατάστασις καὶ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου.	
δ) Τὸ μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου.	
ε) Ἀντικαρτανικά.	
ς) Περὶ εἰκόνοσ καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα.	
ζ) Κατὰ Μονοφυσιτῶν.	
η) Περὶ τῆσ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Σαρακηνῶν πίστεωσ.	
θ) Κατὰ Λατίνων.	
ι) Κατὰ Λουθηρου.	
IV. Αἱ λοιπαὶ θρησκευτικαὶ συγγραφαὶ τοῦ Ῥουσάνου	» 53
α) Πρακτικοθηδικαί.	
β) Λειτουργικαὶ καὶ μουσικαί.	
γ) Ἀσκητικαί.	
δ) Ἐπιστολαί.	
V. Γραμματικά καὶ ἄλλα οὐχὶ θρησκευτικὰ συγγράμματα	» 65
VI. Κρίσεισ καὶ συμπεράσματα	» 68

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΣΤΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ Π. ΡΟΥΣΑΝΟΥ ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ

I.	Σύνταγμα ἢ λόγοι δογματικοί	Σελίς 81
	α) Ὅτι ἔστι Θεός, καὶ ὅτι εἷς ἔστι καὶ οὐ πολλοί· καὶ ὅτι Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχει αὐτῷ ὁμοούσια, καὶ ἐξ αὐ- τοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχοντα· καὶ περὶ φύσεως καὶ προ- σώπων	» 81
	β) Περὶ τῆς θείας δημιουργίας καὶ τῆς τῶν πρωτοπλά- στων παραβάσεως καὶ περὶ εἰκόνοσ·	» 100
	γ) Περὶ τῶν μετὰ τὴν παράβασιν, ἐξόχως δὲ περὶ τοῦ Καὶν καὶ τῶν ὀνομασθέντων υἱῶν Θεοῦ παρὰ τῆ Γραφῆ, καὶ περὶ περιτομῆς καὶ νόμου ταυτότητος καὶ διαφορᾶς	» 113
	δ) Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνσάρκου οἰκονομίας ...	» 124
	ε) Ἐπι περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ κοινῆς ἀναστάσεώς τε καὶ ἀποκαταστάσεως	» 142
	Ϛ) Παραλειπόμενον τῷ αὐτῷ λόγῳ	» 163
II.	Παχώμιος μοναχὸς τῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγιω- τάτη Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ	» 168
III.	Μανουὴλ ὁ Γαλησιώτης τῷ ὀσιωτάτῳ καὶ ἐλλογι- μωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Παχωμίῳ	» 171
IV.	Πρὸς Διονύσιον ἱερομόναχον τὸν ἀναχωρητὴν	» 172
V.	Πρὸς τὸν αὐτὸν	» 186
VI.	Παρακολουθήματα τοῖς λέγουσιν ἀφθαρτον πλασθῆ- ναι τὸν Ἀδὰμ	» 213
VII.	Ἀπολογία εἰς τὴν ἐπιστολὴν	» 213
VIII.	Ὅτι μέσος φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας ἐπλαστοργήθη ὁ Ἀδὰμ καὶ διὰ βρώσεως φθαρτὸς γέγονεν	» 214
IX.	Εἰ ἐκ Θεοῦ ὁ θάνατος καὶ πῶς εἰσῆλθε, καὶ εἰ ὄρος ζωῆς καὶ πῶς τινὲς μὲν μακροημερεύουσι τινὲς δὲ τὸ ἀνάπαλιν	» 218

X.	Πρὸς Διονύσιον ἱερομόναχον τὸν ἀναχωρητὴν	Σελίς 221
XI.	Περὶ εἰκόνας καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα	» 222
XII.	Κατὰ Μονοφυσιτῶν	» 230
XIII.	Περὶ τῆς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Σαρακηνῶν πί- στεως	» 242
XIV.	Πρὸς Λατίνους ἀρμόσειε δ' ἂν καὶ κατὰ Ἀρειανῶν καὶ Σαρακηνῶν βλασφημούντων περὶ τὴν υἰότητα . .	» 265
XV.	Ἀπολογία διαλεκτικῆ πρὸς Λατίνους	» 269
XVI.	Περὶ συλλήψεως τε καὶ γεννήσεως τῆς τοῦ Κυρίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ	» 273
XVII.	Πῶς ἐν μὲν τῇ τετάρτῃ καὶ τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ σταύρωσιν νηστεύομεν, τὸναντίον δὲ ἐν ταῖς μνήμας τῶν ἁγίων Μαρτύρων ἀβροτέρας μεταλαμβάνομεν τροφῆς, καίτοι παθῶν καὶ θανάτου ἀμφοτέρωθεν μνήμη ; Κατὰ Σεβηριανῶν καὶ κατὰ τοῦ Φρᾶ Δούτερη	» 274
XVIII.	Ἐρωταποκρίσεις ἢ λύσεις διάφοροι	» 276
	α) Τίνος χάριν τὸν σταυρὸν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προ- σευχῆς ἐν ἑαυτοῖς χαράττομεν προσκυνοῦντες καὶ τίς ἢ τούτου σημασία καὶ ὅθεν τούτου δεῖ ἄρχεσθαι καὶ πῶς καταλήγειν καὶ διὰ πόσων δακτύλων καὶ ποίας χειρὸς τοῦτον δεῖ χαράττειν	» 276
	β) Περὶ τῆς κατὰ ἀνατολὰς προσκυνήσεως	» 278
	γ) Πῶς πολλάκις τοῦ Χριστοῦ νεκροῦς ἀναστήσαντος οὐδεμίαν τούτων ἔγερσιν ἐορτάζομεν ὡς τοῦ Λαζάρου, καὶ εἰ διὰ τὴν βαϊφόρον ταύτην προεορτάζομεν, ὡς φασί τινες, ἢ οὐ	» 278
	δ) Τίνος ἕνεκα ἐν ἀπάσαις μὲν ταῖς Κυριακαῖς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ κατὰ τὸν ὄρθρον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκειται, ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ Κυριακῇ οὐδαμῶς ;	» 279
	ε) Τίνος ἕνεκεν ἐορτῆς ἐσομένης τῇ ἐπαύριον ἀφ' ἐσπέ- ρας τῶν ὕμνων ἀρχόμεθα ;	» 280
	ς) Πῶς τινὲς τῶν Πατέρων ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν τὸ ἄσμα τῶν τροπαρίων, τινὲς δ' αὖ κωλύουσιν ὡς ἀσύμφο- ρον καὶ κοσμικόν ;	» 280

ζ)	Πῶς δεῖ ἀπαντᾶν τοῖς λέγουσιν οὐδέν συντελεῖν πρὸς κατάληψιν τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἔντεχνον λέξιν τε καὶ σύνθεσιν, καὶ εἰ ἔστιν ἄλλως γράφειν ἢ οὐ....	Σελὶς 280
η)	Τίνος ἕνεκεν ἐκ διαφόρων καὶ ποικίλων βασάνων ὁ Κύριος τοὺς ὁμολογητὰς αὐτοῦ καὶ μάρτυρας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀυόμενος ξίφει συνεχῶρει ἀποτμηθῆναι ;	» 282
θ)	Ἄρα καλῶς ποιοῦσι τινὲς πρεσβύτεροι καὶ γέροντες μείρακας καὶ νεάνιδας γαμοῦντες ;.....	» 283
ι)	Ἄπορῶ πῶς τοὺς Τούρκους, ἀσεβεῖς ὄντας, ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καθ' ἡμῶν, ἀγαπώντων αὐτὸν καὶ σεβομένων.	» 283
ια)	Περὶ τοῦ «λάβετε, φάγετε» καὶ τοῦ «πίετε πάντες».	» 284
ιβ)	Περὶ ἀμφιβολίας τινὸς γενομένης ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας	» 284
XIX.	Κεφάλαια πρὸς τινὰς διὰ ταῦτα ἀμφιβάλλοντας. Κεφάλαιά τινὰ περὶ Ἱερωσύνης.....	» 287
XX.	Περὶ ἐξομολογήσεως	» 288
XXI.	Περὶ τῶν ἐν τῷ βαπτίσματι τιθεμένων ὀνομάτων καὶ τῶν μὴ τοιούτων.....	» 289
XXII.	Περὶ διαφορᾶς ἔργων.....	» 290
	Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	» 291
	Βιβλιογραφία	» 297
	Παροράματα	» 301

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΔΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ Π. ΡΟΥΣΑΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006